

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SINIR ÖNCESİ BAKIŞ AÇISI VE YAKLAŞMA

Talip DOĞAN* – Çiğdem USTA**

ÖZ

Yaklaşma, olmanın eşiğinde iken olmamış olaylara dair; görünüş, kiplik ve zamanı aynı anda ilgilendiren bir kategoridir. Sınır öncesi bakış ise eylemin gerçekleşmesi için aşılması gereken kritik sınırı hemen öncesine yönelen bir görünüş değeridir. Yaklaşma, sınır öncesi bakıştan farklıdır ancak yaklaşma semantiğinin oluşması için sınır öncesi bakış zorunludur. Çünkü “olmanın eşiğinde” anlamı, sınırın öncesine bir bakış gerektirmektedir. Nitekim yaklaşmanın işaretlenmesinde sınır öncesi bakış kodlayıcıları önemli rol oynamaktadır. Çalışmada, Türkiye Türkçesinde bahsi geçen kodlayıcılar gösterilmeye ve yaklaşma-sınır öncesi bakış ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Anahtar Sözcükler: Yaklaşma, Sınır Öncesi Bakış, İşaretleyici, Türkiye Türkçesi.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, dogan.talip@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, cioldemusta@hotmail.com

PROXIMATIVE AND AVERTIVE IN TURKISH

ABSTRACT

Avertive category is one concerning aspect, modality and tense simultaneously. It is related to the events that have not occurred while on the verge of happening. Proximative is an aspect value describing the moment just before the critical threshold that has to be climbed over for the action to happen. Avertive is different from proximative, however proximative is a must for the avertive semantics to occur; for se the meaning of “on the verge of happening” requires a proximative. In fact, proximative encoders play an important role in the marking of avertive. The study deals with these encoders in Turkish and focuses on the determination of the relation between avertive and proximative.

Keywords: Avertive, Proximative, Marker, Turkish.

1. Giriş

Zaman; başı, sonu olmayan, parçalanamayan bir akıştır. İnsanların varlık ve hareketlerin bir sonu olduğuna dair geliştirdikleri bilinç (Akşehirli 2010: 16), zamanın dile taşınmasına, bir kavram olarak kurmaca bir şekilde dilimlenmesine neden olmuştur. Neticede dilsel zaman kavramı ve buna bağlı olarak konuşma anını (şimdi ve burayı) referans alan üç ana zaman dilimi ortaya çıkmıştır. Dillerin büyük bir kısmında olan bu ayrıma göre bir olay; konuşma anında gerçekleşiyorsa dilsel zaman şimdiki zaman, konuşma anından önce olmuşsa geçmiş zaman ve konuşma anından sonra olacaksa gelecek zamandır¹.

Olayın farazi bir zaman çizgisinde şimdi ve buraya göre nerede bulunduğu tespitini sağlayan dilsel zamandan başka dilde zamanla ilişkili iki kategori daha bulunmaktadır. Kılınış ve görünüş olarak adlandırılan bu kategoriler, sistemin bütünüyle idrak edilebilmesi için doğru anlaşılması gereken kategorilerdir.

1. 1. Kılınış

Kılınış, fiilin iç zamanını, fiilin anlamından kaynaklanan iç evreleri ifade eden ve genellikle leksikal olarak betimlenen bir kategoridir (bkz. Aslan Demir 2014: 15-16; Aydemir 2010: 24; Karadoğan 2009). Bu kategori, fiilde anlatılan olayın gerçekleşme sürecinde görülen önemli noktalarla ilgilidir. “Sınır” veya “sürek”i karşılayan bu noktalar, fiilin doğasına bağlı olarak vurgulanır veya silik bırakılır. Bu da fiilin kılınışını belirler.

Kılınış kategorisi, ilk defa sistemli bir şekilde 1957 yılında Vendler tarafından ele alınmıştır. Vendler, eylemlerin dilsel zamandan ayrı olarak kendi semantik özelliklerinden kaynaklanan bir zaman ifadesine daha sahip olduklarını belirtmiş ve kılınış açısından eylemleri “faaliyetler”, “tamamlamalar”, “erişmeler” ve “hâller” olarak dörde ayırmıştır. Faaliyet fiilleri, eylemin ne kadar süreceğine dair bir varsayım içermeyen fiillerdir. Eylem, bir an sonra sona erebilir, uzun bir süre de devam edebilir. Bu nedenle faaliyet fiilleri, kesin bir zaman periyoduna işaret etmez. *Koş-*, (bir aracı) *it-*, faaliyet fiillerindedir. *Bir mil koş-*, *bir daire*

¹ Dillerin çoğu aynı cümlede, birden fazla olayı zaman çizgisinde birbirine göre konumlandırabilmektedir. Bu durumda yalnızca konuşma zamanının dikkate alınması yeterli olmamaktadır. Reichenbach (2011: 1-12), böyle ifadeler için bir de referans noktası (gönderim zamanı) belirlemiştir.

çiz- gibi fiillerse tamamlama fiilleridir. Bu fiiller, zamanda belli bir periyodu işaretler ve periyodun sonuna ulaşmayan eylemler, tamamlanmış kabul edilmez. Kişi, daireyi çizmeyi bitirmezse veya bir mil koşmazsa fiil gerçekleşmiş sayılmaz. Erişme fiilleri ise anlık fiillerdir. (Bir şeyi) *bul-*, (bir yarışı) *kazan-* böyle fiillerdendir. Bunlar zamanın kesin bir anına atıf yaparlar. Hâl fiilleri, erişme fiillerinin aksine gerçekleşmeleri bir süre devam eden fiillerdir. (Bir şeye) *inan-*, *sev-*, *hoşlan-* hâl fiillerindendir ve bu fiiller zamanda bir ana vurgu yapmazlar (1957: 145-149).

Vendler'den sonra literatüre özellikle de Batı dilleriyle ilgili literatüre birçok kılınış çalışması kazandırılmıştır². Türkçe üzerindeki çalışmalar ise görece yenidir ve az sayıdadır. Türkçe fiillerin kılınışı üzerine ilk ve en önemli çalışmalar Johanson tarafından yapılmıştır (bkz. 1971; 1994: 247-266; 2000: 27-187; 2007: 187-198). Johanson'un kılınışa dair görüşleri, diğer çalışmaların da hareket noktası olmuştur. Johanson, "Acaba fiil kök veya gövdelerinde zaman kavramı var mı?" sorusundan hareket etmiş ve fiilleri buna göre sınıflamıştır (1971). Johanson'un sınıflamasına göre fiiller, sınır vurgulayanlar [+SV] ve sınır vurgulamayanlar [-SV] olarak ikiye ayrılır. [+SV], fiil tabanındaki olayın gerçekleşmiş kabul edilmesi için aşılması gereken bir kritik noktayı, bir sınırı içeren fiillerdir. Bu sınır, kimi fiillerde başlangıçta bulunurken kimilerinde sonda bulunur. Kritik noktası başta bulunan *yat-*, *uyu-*, *otur-* gibi fiiller, ön sınır vurgulayanlar olarak adlandırılır. Bunlar, birincisi sonlu ve dinamik; ikincisi sonsuz, durağan, birincinin doğal sonucu olan iki evreyi içerir (2000: 63). İlk evre, bir duruma girmeye, ikincisi girilen durumu devam ettirmeye dairedir. *Uyu-* fiilinde ilk evre "uyuma durumuna girme, uykuya dalma" iken, ikincisi "uykuda olma, olmaya devam etme" olarak belirir (bkz. Karadoğan 2009: 19). Kritik sınırın sonda olduğu fiillerse, son sınır vurgulayanlar [+SS] olarak terimlendirilir. Bu fiillerde sınır aşıldıktan sonra olayın devam etmesi mümkün değildir. Olayın gerçekleşmesinden sonra bir süre yoktur³. *Başla-*, *bitir-*, *öl-* gibi fiiller, bu türdendir⁴.

² Sık sık atıfta bulunulan çalışmalardan birkaçı şöyledir: Comrie (1976); Smith (1991); Verkuyl (2002: 201-219); Tatevosov (2002: 317-401).

³ Johanson, fiillerin kılınışını belirlemeye yönelik formüller oluşturmuştur. Bu formüllerden biri "x-dimi? Evet x-di ve de hâlâ x-iyor" şeklindedir. Bu formülle [+SS] belirlenebilir; çünkü bunlar, bu formülle uyumsuzdur. "Uyudu ve hâlâ uyuyor." denebilirken, "Boğuldu/Öldü hâlâ boğuluyor/ölüyor." denemez. Bu uygulama *öl-*, *boğul-*

[-SV]'de ise sınırlar (başlangıç ve bitiş), potansiyel olmakla birlikte kritik hâle getirilmemiştir. Bu nedenle olayın gerçekleşmiş kabul edilmesi için aşılması gereken bir sınır söz konusu değildir. Bu fiillerde önemli olan sınırlar değil, arasındaki sürekdir. *Kokla-*, *oku-*, *yaz-*, *yürü-* böyle fiillerdendir. Bu fiiller, süreknoktasında ortaklaştığı [+ÖS]'den ön sınır vurgusunun yokluğu yanında homojen⁵ yapıları ile ayrılır. Bu fiillerde, eylemin betimlediği süreğin her bir anı bütün sürekle aynı doğayı sergiler. *Yürü-* fiilinde süreğin herhangi bir parçasına bakıldığında aynı doğa ile karşılaşılır. Ancak ön sınır vurgulayan *otur-* fiilinde heterojen bir yapı mevcuttur. *Otur-*, oturur pozisyona geçmek ve bu pozisyonda oturmak olarak iki farklı görünüm sergiler.

1. 2. Görünüş

Görünüş⁶ konusunun evrensel bir inceleme konusu hâline gelmesinde, görünüşe adanmış özel biçimler sunan Slav dilleri ve özellikle Rusça üzerine yapılan bitmişlik-bitmemişlik çalışmalarının yeri büyüktür (Benzer 2008: 124-125). Genel bir kavram olarak bitmişlik (perfective), bir eylemi oluşturan farklı safhalara odaklanmadan eylemin tek bir bütün olarak sunulması iken bitmemişlik, eylemin içyapısına özel bir dikkat sunulması ile ilgilidir (Comrie: 1976: 16). Bu iki kutupluluk⁷, Rusçada *tart-*, *değ-* gibi başlangıç ve bitişten tamamen yoksun birkaç fiil

gibi fiillerin bir son sınırı olduğunu, bu son sınır aşıldıktan sonra olayın tamamlandığını ve devam etmediğini göstermektedir (bkz. 1971: 198).

⁴ “Yağmur başladı, başlamaya devam ediyor/Alı ödevini bitirdi ve bitirmeye devam ediyor.” denemez.

⁵ Homojen terimi, süreğin herhangi bir parçasının bütün sürekle aynı doğaya sahip olması anlamında Vendler tarafından ele alınmış, sonraları bu anlamda birçok dilbilimci tarafından kullanılagelmiştir (bkz. Aydemir 2006: 30).

⁶ Uğurlu, Johanson'un görüşlerine dayanarak “görünüş” yerine “bakış” teriminin kullanılmasını önermiştir: “Görünüş teriminin oluşturulduğu *görün-* fiili, dönüşlü çatıdadır. Bu yüzden “aspekt” terimini karşılaması kanaatimizce uygun değildir. Çünkü “aspekt” kelimesinin anlamında, çekimli fiilin ifade ettiği “olay”ın kendi kendine bir “görünme”si değil, bilakis konuşanın onu “nasıl gördüğü” vardır; bir başka deyişle, işi yapan, “olay” değil, ona bakan insandır. Nitekim “aspekt” kelimesi de Latince aspektus<ad-spektus <specto “bakmak, görmek” fiilinden türetilmiştir. Bu yüzden “aspekt”te bir “olay”ın “farklı yerlere odaklanan bakışlarla değerlendirmesi” (“unterschiedlich orientierte Perspektivische Ideen”) söz konusudur (bkz. 2003: 125-126).

⁷ Bazı Slav dillerinde olduğu gibi Rusçadaki bitmişlik de, leksikal olmasının yanı sıra -leksikal olmasına rağmen dilbilgisel bir kategori olarak değerlendirilir- diğer dillerdeki bitmişlikten başka bir noktada da farklılık gösterir. Bu bitmişlik, “eylemin bölünemez bütünlüğünü (totalliğini) bildirmekle kalmaz”, “eylemin kritik bitiş sınırına erişimi de vurgular.” Bu, Johanson'un “sınıra bakış” sınıflaması ile aynıdır (bkz. Bacanlı 2009: 46).

dışında, tüm fiiller için geçerlidir⁸ ve dillerdeki genel eğilimin aksine çekim morfolojisine⁹ değil, türetim morfolojisine dayanmaktadır (Aslan Demir 2014: 28).

Bitmişlik-bitmemişlik karşıtlığı ile başlayan görünüş çalışmaları, farklı anlayışlarla ilerlemiş, bu süreçte değişik tanım ve yöntemler ortaya çıkmıştır. Ancak kapsayıcı bir bakışla görünüş, eylemin içerdiği olayın gerçekleşmesindeki safhalardan birine yönelerek ve safhalara müdahale etmeden onu görünür hâle getiren bir ulam olarak tanımlanabilir. Görünüşün odaklandığı safhalar, eylemin iç evre yapısı veya sınırlarıyla ilgilidir. Bu nedenle görünüşün üstünde işlem yaptığı hammadde kılınıştır. Ancak bu işlem, kılınışı değiştiren, “eylemin iç evre yapısına müdahale ederek ontolojik karakterini” etkileyen bir işlem değildir. İşlem, kılınışın belli bir evresini yahut bir veya birden fazla sınırını görünür hâle getirmektir (Aslan Demir 2014: 13). Kılınış ve görünüş ilişkisi, bir kamera örneklemeyle somut hâle getirilebilir. Buna göre, “Görünüşsel bakış açıları, nesnelere alıcılar için görünür yapan bir kamera lensi gibi çalışır. Kılınışlar, bakış açısı lenslerinin üzerinde çalıştığı nesnelere ve kamera lensleri, nesneyi görülebilir yapmak için ne kadar gerekliyse bakış açıları da bahsi geçen kılınışın cümlede görülebilir olması için o kadar gereklidir (Smith 1991: 91).”

Türkçede görünüş kategorisini sistemli olarak ele alan ilk dilbilimci Johanson’dur. Çeşitli çalışmalarında görünüşe değinen Johanson, görünüş kategorisiyle ilgili olarak çeşitli bakış açıları belirlemiş ve bir sınıflama yapmıştır¹⁰. Bu sınıflama, Aslan Demir tarafından genişletilmiştir¹¹. Tasnifte öncelikle “sınıra duyarlı olan” ve

⁸ pisat’ (bitmemiş) x napisat’ (bitmiş) “yaz-”; çitat’ (bitmemiş) x proçitat’ (bitmiş) “oku-” vb. (bkz. Bacanlı 2009: 46).

⁹ Türkçede de görünüş sistemi temelde çekim morfolojisine dayanmakla birlikte başka unsurların da görünüş sisteminde etkili olabildiği görülmektedir. Bu anlamda konu, daha çok ilmi mesaiye muhtaçtır.

¹⁰ Johanson’a göre üç farklı bakış açısı değeri vardır: Sınırlar arası bakış (intraterminality), sınır sonrası bakış (postterminality), sınıra bakış (adterminality). Sınırlar arası bakış; bir olayı, başlangıç sınırından sonra, bitiş sınırından önce gözlemler. Sınır sonrası bakış; bir olayı, kritik sınırı aşıldıktan sonraki bir safhada gözlemler. Sınıra bakış ise, bir olayı kritik sınırına ulaştığı anda gözlemler (bkz. 1971; 1999: 171).

¹¹ Aslan Demir, ortaya koyduğu sınıflamasında Johanson’un görüşlerinin yanı sıra Comrie, Nevskaya, Uğurlu gibi araştırmacıların görüşlerinden de yararlanmıştır (bkz. 2014).

“sınıra duyarlı olmayan bakış açısı” olmak üzere iki ana başlık belirlenmiştir. Sınıra duyarlı olan bakış açısı, “eylemleri başlangıç ve bitiş sınırlarıyla ilişkili olarak izleme imkânı sağlar (Aslan Demir 2014: 32).” Bu bakış açısı, dörde ayrılır: “Sınır öncesi bakış”, “sınır sonrası bakış”, “sınırlar arası bakış”, “sınıra bakış”.

“Sınır öncesi bakış açısı”, eylemin kritik sınırına henüz ulaşılmayan ancak o sınıra çok yakın olunan bir aşamayı gözlemler. “Sınır sonrası bakış”, eylemin kritik sınırının aşıldığı bir kesite perspektif açar. Bu bakış açısı, [+SS]’de ve [-SV]’de olayın tamamlandığı bir safhayı sunarken, [+ÖS]’de olayın hâlâ devam ettiği bir nokta gözlenebilir (Uğurlu 2003: 129). “Ali uyumuş.” cümlesi, uyuma eyleminin başladığını ve hâlâ devam ettiğini ifade edebilir. Ancak neticede hangi eylem söz konusu olursa olsun bu bakış açısı, kritik sınırın aşılmasından sonraki safhayla ilgilidir ve TTü.’de genellikle *-MİŞ* ile işaretlenir. “Sınırlar arası bakış”, eylemin sınırları arasındaki bir noktaya yönelen bakışı ifade eder. Eylemde belirtilen olayı, başlangıç sınırından sonra, bitiş sınırından önceki süresi ile gösterir. TTü.’de *-(I)yor* ve *-mAKA*, bu bakış değerinin genel işaretleyicileridir. Gerçek anlamda ancak Rusça gibi bazı Slav dillerinde görülebilen “sınıra bakış” ise eylemi, kritik sınırına ulaştığı noktada gözlemler. Bu bakış, TTü.’de işaretlenmez.

“Sınıra duyarlı olmayan” bakış açıları ise eylemi herhangi bir sınır ya da evresine özel bir vurgu yapmaksızın bir bütün olarak sunar. Bu bakış açıları, “sözde bitmişlik” ve “(genel) öngörülülük/öngörülü bakış” şeklinde iki değer olarak işaretlenir. “Sözde bitmişlik”, eylemin kritik sınırına vurgu yapmadan onu bir bütün olarak sunar. “Tamamlanmış olmayı ne dışlar ne de bütünüyle işaretler (Aslan Demir 2014: 128).” TTü.’de *-DI* ile sunulur. “(Genel) öngörülülük/öngörülü bakış” ise “bakış noktasında öngörülen, henüz gerçekleşmeyen, potansiyel eylemlere (Aslan Demir 2014: 119)” sınıra duyarlı olmaksızın yönelir. Yani eylemi, gelecek projeksiyonuyla potansiyel bir bütün olarak gözlemler. TTü.’de *-(y)AcAK* ile sunulur¹².

¹² Görünüş ile zamanın birbirinden ayrı olduğu örneklerle gösterilebilir: “Arda uyuyor.” ve “Arda uyuyordu.” cümlelerinde aynı görünüş fakat farklı zamanlar söz konusudur. İlk cümlede, şimdiki zaman; ikincisinde geçmiş zaman vardır. İlk cümlede de ikincide de eylem başlangıç ve bitiş sınırları arasında, yani süresinde gözlenmektedir. Bu nedenle görünüş, sınırlar arası bakış açısı değerindedir. “Ağacı kesecekti.” ve “Ağacı kesmişti.”

2. Sınır Öncesi Bakış¹³

Sınır öncesi bakış açısı, “öngörülülük” (“prospective”) başlığında - ayrı bir görünüş değeri olarak sunulmadan- Comrie tarafından tartışılmıştır (1976: 64). Ancak müstakil bir görünüş değeri (proximative) ve diller arası tam bir gramatikal kategori olarak ilk defa Heine tarafından ele alınmıştır. Heine, bu bakış açısını, ana fiil tarafından belirtilen durumun başlangıç sınırına yakın bulunan zamansal (temporal) bir safhayı tanımlayan bir bakış açısı olarak tasvir etmiştir (1994: 36). Konu üzerinde öne çıkan isimlerden olan Kuteva ise bu bakış açısının, verilen fiil durumunun olası oluşu gerçekleşmeden önceki kısa bir anı, eylemin gerçekte olmadığına dair ima olmadan gösterdiğini belirtir (2009: 19).

Türkçe açısından konuyu derinlemesine ele alan ilk araştırmacı Nevskaya’dır. Nevskaya, bu bakış açısını Comrie gibi “öngörülülük (prospective)” genel başlığında incelemiştir. Comrie’nin görüşleri doğrultusunda öngörülülüğün iki anlamsal varyantına değinmiştir. Bunlar genel öngörülülük¹⁴ (bir şeyi yapacak olmak) ve yaklaşma öngörülülüğü¹⁵ (bir şeyi yapmak üzere olmak)’dür. Sınır öncesi bakış ile örtüşen yaklaşma öngörülülüğü değerlendirmesi, konuşma anı ve yaklaşan eylem arasında görece kısa bir zamansal (temporal) aralık varsayan bir anlamı içermektedir¹⁶.

Menz de, Nevskaya’nın Comrie tabanlı sınıflamasını baz almıştır ve yaklaşma bildiren öngörülülüğün semantiğini, bir olayın bugün veya geçmişte “olmak üzere olduğunu” ifade eden bir anlam olarak değerlendirmiştir (2012).

cümlelerinde ise aynı zaman, yani geçmiş zaman işaretlenmiştir. Ancak farklı görünüşler mevcuttur. İlk cümlede eylem, gelecek projeksiyonuyla sunulmaktadır. Yani öngörülülük bakışı hâkimdir. İkincisinde ise eylemin kritik sınırının aşıldığı bir evre gözlenmektedir. Yani sınır sonrası bakış işaretlenmiştir.

¹³ Literatürde ilk olarak Heine tarafından (1992) “almost-aspect” olarak terimlendirilen bu bakış açısı için König (1993) tarafından “proximative” terimi önerilmiştir. Bu terim Heine (1994: 36) tarafından da kabul görmüş ve sonraları yaygın bir terim hâline dönüşmüştür. Türkçe literatürde Gökçe (2007: 97-115), terimin karşılığı olarak “yakınlaşıcı bakış açısı”nı tercih etmiştir. Aslan Demir (2014: 34) ise “sınır öncesi bakış” terimini kullanmıştır.

¹⁴ general prospective.

¹⁵ imminent prospective.

¹⁶ Comrie’nin genel olarak değerlendirdiği bu iki varyant, Comrie’yi yorumlayan Nevskaya tarafından bu başlıklarla değerlendirilmiştir (bkz. 2005: 111).

Gökçe, “yakınlaşıcı bakış açısı” terimiyle karşıladığı bu değeri, “ana fiildeki eylemin gerçekleşmeye doğru yol aldığı, gerçeklemesine ramak kaldığı, neredeyse gerçekleştiği anlamındaki bakış açılarını” işaretleyen bir görünüş değeri olarak belirler. Ona göre bu değerde, “konuşucunun gözlemlediği ana fiildeki eylemin ya da durumun yakın bir gelecekte mutlak anlamda gerçekleşeceği anlamı hâkimdir (2007: 98).”

Aslan Demir, değinildiği gibi Comrie’de tartışılan, Nevskaya’da netleşen öngörülülük kategorisinin iki varyantını dikkate alarak bunlardan genel öngörülülüğü, (genel) öngörülülük/öngörülü bakış; yaklaşma öngörülülüğünü de sınır öncesi bakış terimiyle değerlendirmiştir. Araştırmacı, sınır öncesi bakış açısını, Johanson’un 1971 ve sonrasındaki çalışmalarında betimlediği sınır sonrası bakış terimine koşut olarak sınıflandırmıştır. Değeri, “eylemin kritik sınırına henüz ulaşılmadığı, eylemin olası gerçekleşmesinin çok yakınına yönelen bakış açısı” olarak tanımlamış; değer in öngörülü bakışa benzemekle beraber ondan farklı olduğunu ifade etmiştir. Buna göre sınır öncesi bakış, sınırlara öngörülü bakıştan daha duyarlıdır; konuşma anı ya da bakış noktasında eylemin öncülleri (gerçekleşeceğine dair emareler) belirgin bir biçimde hissedilmektedir. Bu nedenle sınır öncesi bakış, görece daha yüksek odaklıdır (2014: 115-119).

2. 1. Sınır Öncesi Bakışın TTü.’deki İşaretleyicileri

Sınır öncesi bakış, Orhun kitabelerinde tanıklanamasa da Eski Uygur Türkçesinden bu yana işaretlenen bir görünüş değeridir. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ve DLT’de epeyce örneklenen *-GALIr/-KALIr* eki, bu değer in tespit edilebilen ilk işaretleyicisidir (bk. Gökçe 2007: 97; Günşen 2011: 239-241). Kaşgarlı Mahmut’un, ek hakkında söylediği “edenin eylemi icra etme noktasında ya da icra etmek üzere olduğunu ifade etmek için” kullanıldığına dair ifadesi ve verdiği örnekler ekin sınır öncesi bakış işlevini ortaya koymaktadır (Erdi - Tuğba Yurteser 2005: 66). Bu işaretleyici bugün TTü.’de görülmemektedir. Ancak başka işaretleyicilerle söz konusu kategori işaretlenmeye devam etmektedir. Bu işaretleyicilerin en önemlileri şunlardır:

2. 1. 1. x-mAK üzere: Yapı, “neredeyse, hemen hemen, olmanın eşiğinde” anlamında, “çok yakında gerçekleşeceği düşünülen bir olay”ın (Ersen-Rasch - Onası 2015: 189) kritik sınırının hemen öncesindeki evresine odaklanan bir yapıdır. Nevskaya (2005: 120) ve Menz (2012) yapıyı, yaklaşma öngörülülüğünün bir işaretleyicisi olarak tanımlamıştır.

Göksel ve Kerslake'de (2005: 288), "(Sen telefon ettiğin sırada) sokağa çıkmak üzereydim." örneği verilerek yapının geçmişte veya bugün olması yakın olan eylemleri anlatmak için kullanılabilirdiği belirtilmiştir. Aslan Demir de, *-mAK üzere*'yi TTü.'de sınır öncesi bakış işaretleyen perifrastik yapılar arasında sayar (2014: 116).

(1) "Selim, Kamil'i hastaneye götürürken, o da hiç tanımadığı Kamil'in eşyalarını satmak için bir eskiciyle *anlaşmak üzere*dir." (Onaran ve Vardar 2005: 330).

(2) "Sayın yolcularımız, lütfen koltuklarınızı dik konuma getirip, kemerlerinizi bağlayın, uçağımız *inişe geçmek üzere*dir." (Ümit 2012: 12).

(3) "Saracoğlu ellerini yıkamış, gömleğinin kolları sıvalı bir biçimde masaya *oturmak üzere*ydi." (Hacı 2006: 156).

(4) "...Reşat Enis'i o sırada keşfetmiştim. *Gonk Vurdu* ile *Gece Konuştu*'yu birer gecede okuduğumu hatırlıyorum; yatağa girdiğimde ilk vapur, Karşıyaka iskelesine *yanaşmak üzere*ydi..." (İlhan 2002: 258).

2. 1. 2. x-DI x-(y)AcAK: Fiil, fiil birleşmelerinin değişik bir örneğini oluşturan bu analitik yapı, aynı fiilin *-DI* ve *-(y)AcAK* ile peşi sıra çekimlenmesiyle oluşmaktadır (Menz 2012). *-(y)AcAK*, eylemin kritik sınırına vurgu yapmasa da sınır öncesindeki bir kesite bakış sunan bir işaretleyicidir. *-DI* ise temelde geçmiş zaman ve sözde bitmişlik kodlayıcısıdır. Ancak *-DI*'nın başka zaman ve görünüşleri işaretleyebildiği de görülmektedir¹⁷. Bu görevlerden biri de (1)'de örneklendiği gibi sınır öncesi bakış kodlamasıdır. Bu görevde, *-DI*'nın eylemin bitmişliğine dair içerdiği anlam yükünün etkili olduğu söylenebilir. Bu anlam yükünün henüz gerçekleşmemiş eylemin gerçekleşeceğine dair bir kesinlik bilgisine dönüştüğü, bu kesinliğin de eylemin sınırına yakın olmayı gerektirdiği söylenebilir. Neticede *-DI* ve *-(y)AcAK* eklerinin birlikteliği, içerdikleri anlam yüklerinin etkisiyle sınır öncesi bakış için özelleşmiş bir yapının üretilmesi ile sonuçlanmıştır.

(1) "-Sağlık selâmetle gelip kapımı çalamaz olaydın, *geldim geldim işte patlama*." (Sepetçioğlu 1969: 36).

Aslan Demir'in sınır öncesi bakış açısını işaretleyen perifrastik yapılar arasında saydığı (2014: 116); Aksan'ın "bir olayın çok yakında

¹⁷-DI'nın geçmiş-dışı kullanımları için bkz. Rentzsch (2010: 267-279).

gerçekleşeceği konusunda güçlü olasılığı ortaya koyan bir anlatım biçimini” sağlayan bir kuruluş olarak değerlendirdiği (1999: 210) bu yapının “ha” ünleminin desteğini alarak eylemin gerçekleşmesine görece daha az zaman kaldığını ifade ettiği örnekler de vardır¹⁸.

(2) “Arkasından arkadaşı bağırdı, “Veli, Veli nereye gidiyorsun, çorba *pişti pişecek*, hem de sütlü çorba...” (Kemal 2002: 202).

(3) “Günler uzadı ama bugün sabahtan karanlıktı. Yağmur *yağdı yağacak*. Nisan ortasında erken bastıran akşam.” (İleri 2007: 197).

(4) “Tren *ha geldi ha gelecek*.” (Aksan 1999: 210).

(5) “Akşam karanlığı basmadan köye inmeliyim. Hava da bozuk, *ha yağdı ha yağacak*.” (Kocagöz 1976: 276).

¹⁸ Yalnız standart Türkçede değil, sınır öncesi bakış işlemcisi olarak ağızlarda da fiil+fiil birleşiklerinin genel bir söyleyişle analitik yapıların kullanıldığı görülmektedir. Mersin, Antalya ve Osmaniye bölgesindeki ağızlarda kullanılan *-DI oldu-*, *-(y)IK oluğ-* ve *-miş olmuşt-* ile Muğla ve Alanya ağızlarında yer alan *-(y)Ip git-* ve *-(y)Ip gel-* yapıları buna örnektir:

(1) Vağit daraldı, *ezan okundu oldu* (Mut/Mersin). “Vakit daraldı; ezan, okunmak üzere ve az sonra okunacak.”

(2) Yémâ az göy, *doydum oldum* (Çiflikköy/Mersin). “Yemeği az koy, doymak üzereyim ve az sonra doyacağım.”

(3) Yağmur *dutdu oldu*. Şemsiyeği almayı unutma baba (Osmaniye). “Yağmur yağmak üzere ve az sonra yağacak. Şemsiyeni almayı unutma baba.”

(4) Yolunuz bayâği azalığ, *gêlik oluğsunuz* (Mut/Mersin). “Yolunuz bayağı azalmış, gelmek üzeresiniz ve kısa bir zaman sonra geleceksiniz.”

(5) Baba hava çok êsiyo, aç *yatık oluğ*, ona bi destek yapalım (Serik/Antalya). “Baba hava çok esiyor, ağaç devrilmek üzere ve az sonra devrilecek, ona bir destek yapalım.”

(6) Senin erikler *yetmiş olmuşt* Ali gardaş, bizimkilerde hala bişey yok (Osmaniye). “Senin erikler olgunlaşmak üzere Ali kardeş, bizimkilerde hâlâ bir şey yok.”

(7) Ben de dayak yarasından *ölüpgideriñ* (Muğla). “Ben de dayak yarasından ölmek üzereyim”.

(8) Adamın parayı alası var, canı *çıkıpgêder*, gelinneriñ de alası yok (Alanya). “Adamın parayı alası var, neredeyse canı çıkacak, gelinlerin de alası yok.”

(9) Ordan döndük ilkindi namazı *olupgeleri* gayri (Muğla). “Oradan döndük, ikinci namazı olmak üzere artık.”

(10) Gaqalım gayrı, sabah *olupgeli* (Alanya). “Kalkalım artık, sabah olmak üzere.”

(1), (2), (4), (5) numaralı örnekler için bkz. Doğan (2015: 108-109). (3) ve (6) numaralı örnekler için bkz. Tanç (2004: 125, 128). (7), (8), (9) (10) numaralı örnekler için bkz. Gökçe (2013: 110, 127).

2. 1. 3. Neredeyse x-DI veya x-(y)AcAK

Korkmaz'ın (2007: 516) yaklaşıklık belirten zarflar arasında değerlendirdiği “neredeyse”nin bazı işlemcilerle etkileşimi de, sınır öncesi bakış değeri meydana getirmektedir.

(1) “Büyük bir keyifle arkasına doğru yaslanıp: “Abdi Efendi... *Neredeyse vardık* Düzce'ye... Söyle şimdi bana... Hiç bizi geçen araba oldu mu yol boyunca?” diye sorunca meramını anlamıştım kendimce.” (Akın 2014: 170).

(2) “Onlardan daha yaşlı olmayan şoför *bir hayli yorgun. Neredeyse uyuyacak.* Genç kızların el şakalarına bile metelik verdiği yok.” (Eyüboğlu 1975: 267).

(3) ““Kalk. Bu duvar *neredeyse yıkılacak.*” dedi. Adam kalkar kalkmaz duvar o anda yıkıldı.” (Şulul 2008: 225).

TTü.'de “neredeyse” dışında bu kategoriyi kodlamada görev alan başka destek biçimbirimler, kelime grupları da vardır. “Hemen hemen, sayılır, akşama sabaha, (ha) bugün (ha) yarın, eli kulağında vb.” bunlardandır. Desteklerin sınıra yakınlıkta bir nebze farklılık oluşturduğu da gözlenmektedir. Örneğin “neredeyse” sınıra daha yakın bir noktaya perspektif açarken “ha bugün ha yarın” görece daha uzak bir noktayı sunar.

(4) “Gözleri yaramaz çocuklar gibi ışıltı ışıltı yanıyordu... -*Savaş bitti sayılır Halide Hanım... Sıra şimdi birbirimizi yemeğe geldi.*” (Bozdağ 1975: 32).

(5) “Köse, arkasına bakmadan cevap verdi: “*Geldik sayılır* beyim, azıcık daha sabır.” Belki yarım fersah sonra durdu. “Geldik” dedi.” (Bahadıroğlu 2001).

(6) “Bu satırlar yazıldığı sırada Üsküdar Tebhîrhânesi'nin restorasyonu *hemen hemen bitmiş* durumdaydı.” (Özemer 2007: 98).

(7) “Doğumu yakın, *akşama sabaha* bekliyoruz.” (Aksan 2005: 82).

(8) “Müsteşar sana yönelik davet için sekreterine emir verdi. *Bugün yarın* pazarlık için çağrılacaksın.” (Senan 2013: 30).

(9) “İzmir, İstanbul işgal altındaydı; Yunan, Trakya’yı da işgal etmek üzereydi. *Eli kulağında*, Mazlum da askere ha çağrıldı, ha çağrılacaktı.” (Alptekin 2010).

(10) “Elindeki battaniyeyle içeri giren gelinim: “Yağmur geliyor.” dedi. “*Eli kulağında*” dedim.” (Güzelce 2010).

2. 1. 4. x-mA+(iyelik eki)+(y)A az kal-/ramak kal-: Eylemin -mA biçimbirimi, (iyelik eki), -(y)A ve *az kal-/ramak kal-* ile oluşturduğu sözdizimsel birlik de, eylemin gerçekleşme sınırına az bir zaman/ramak kaldığını ifade eder. Aşağıda bu yapılar örneklenmektedir.

(1) “Musa’nın anasına *kavuşmasına az kaldı*. Kavuşmak, yıllar sonra anaya, babaya, köye kavuşmak.” (Akpınar 2009: 207).

(2) “Az daha sık dişini Dilek. Buradan *defolup gitmemize az kaldı*. Ha gayret!” (Gördebak 2013: 48).

(3) “Aradan biraz daha zaman geçince gün de sallanmaya başlamıştı, yani *akşam olmaya ramak kalmıştı...*” (Aslan 2011: 191).

2. 1. 5. x-mA+(iyelik eki) yakın (dır): Eylemin -mA biçimbirimi, *iyelik eki* ve *yakın(dır)* ile oluşturduğu sözdizimsel birlik de, eylemin gerçekleşmesinin yaklaştığını ifade etmek için çok yaygın olmasa da kullanılan bir yapıdır. Yapı, 2.1.4.’teki işaretleyicilerle aynı mantığın ürünüdür. Bu mantık, mesafe bildiren kelimelerle bir sınır fikrinin oluşturulması ve kelimelerin “az” mesafeyi göstermesi ile de sınırın hemen öncesinin vurgulanmasıdır.

(1) “Dinle beni Mustafa, sana emir veriyorum! Misafirlerin *gelmesi yakındır*.” (Baykurt 1970: 165).

(2) “Hürmüz’deki düşman askeri de kaleye sığınmış olup, inşallah *feth edilmesi yakındır*.” (Ülkekel 2007: 197).

2. 1. 6. -(I)yor: Buraya kadar görüldüğü üzere, sınır öncesi bakış görevinde analitik yapıların hâkimiyeti mevcuttur. Ancak iki ekin de bu görevi üstlenebildiği gözlenmektedir. Bunlardan biri, daha önce değinildiği gibi anlam yükünün etkisiyle nadiren de olsa sınır öncesi bakış işaretleyebilen -DI ekidir. Diğeri ise -(I)yor ekidir. Bu ekin bir olaya doğru akışı ifade edebilen doğasının ve kimi fiillerin kılınışının etkisiyle sınır öncesi bakış işaretleme işlevini üstlenebildiği görülmektedir. Bağlamın da bu noktadaki rolü unutulmamalıdır. Karadoğan’ın [+SS]’lerle ve cümlede birinci evresi özellikle vurgulanan

[+ÖS]'lerle *-(I)yor* ekinin birlikte kullanılmasına ilişkin yorumu, *-(I)yor*'un sınır öncesi bakış görevine işaret etmektedir:

“[+SS]'lerdeki olayın gerçekleşme biçimiyle *-(I)yor* ekinin işlevi uyumsuzdur. Bu yüzden [+SS]'ler çok seyrek olarak *-(I)yor* ile kullanılır. Bir [+SS], *-(I)yor* ile çekimlendiğinde olayın gerçekleşmediği ancak gerçekleşmek üzere olduğu söylenebilir. Çünkü *-(I)yor* ekinin işlevinde “sürme, devam etme” vardır; oysa [+SS]'lerde “sürekle” bulunmadığı için olayın başlaması, devam etmesi, sürmesi söz konusu değildir. Bu yüzden [+SS]'lerde *-(I)yor* ekini, *-(y)AcAK* veya *-mAK üzere* biçiminde yorumlamak gerekir.” (2009: 30).

(1) Ali tam şu anda yatağa yatıyor.

(2) Burak tam şu anda sandalyeye oturuyor.

Yukarıdaki cümlelerde [O1]¹⁹ vurgulanmaktadır. [+ÖS]'lerdeki [O1] bir sonlu olayı karşıladığı için *-(I)yor* eki, bu tip fiillerde *-mAK üzere* işlevinde kullanılır. Buna göre (1) “Ali tam şu anda yatağa yatmak üzere”, (2) “Burak tam şu anda sandalyeye oturmak üzere” biçiminde yorumlanır.” (2009: 21).

Aslan Demir, sınır öncesi bakış işaretleyicilerinin içinde *-(I)yor* ekini göstermemekte; eki, görünüş görevi olarak her durumda sınırlar arası bakış işaretleyicisi olarak etiketlemektedir. Bununla birlikte Aslan Demir'in görünüşün farklı kılınlara sahip fiillerde farklı semantik sonuçlar doğurabildiğine dair örneklenmesinde yaptığı yorum, ekin söz konusu görevini çağrıştırmaktadır:

“Aynı görünüş işlemcisini (örn. TTü. *-(I)yor*), kılınışı içeriği bakımından farklı, örneğin biri sonlu (telic) *öl-* ve diğeri sonsuz (atelic) *gül-* fiillerine, aynı zaman diliminde temsil edilebilecek biçimde (örn. geçmiş zaman) getirelim: ‘ölüyordu, gülüyordu’. Elde edilen semantik çıktılar farklıdır. ‘Ölüyordu’, eylemin son sınıra ulaşmadığı, ancak bu sınıra epey yaklaşıldığı bir evresini ifade eder; ‘gülüyordu’ ise eylemin devam eden bir evresini yansıtır.” (2014: 30).

¹⁹ Ön sınır vurgulayan fiilde ilk evreyi ifade eder. Daha önce değinildiği gibi ön sınır vurgulayan fiillerde ilki sonlu, ikincisi sonsuz iki evre bulunmaktadır. İlk evreden hemen sonra ikinci evre başlar. Örneğin *uç-* fiilinin ilk evresi uçmaya başlamaktır. İkinci evresi uçma hâlinde kalmak, uçmaya devam etmektir.

3. “Yaklaşma” Kategorisi Üzerine

Yaklaşma (avertive), “olmanın sınırında/eşiğinde ama olmamış olana” dair bir kategori değerlendirmesidir. “Az kalsın gerçekleşecek olma, gerçekleşmeye çok yaklaşmış olma (Korkmaz 2007: 831)” ama gerçekleşmeme ifade eder. Yaklaşma, özellikle son dönemdeki çalışmalarda “olmanın sınırında, eşiğinde” anlamının ortaklığı nedeniyle sınır öncesi bakış ile karşılaştırılmaktadır. Kuteva, “yaklaşma”yı sınır öncesi bakışla mukayese ederek onu ayrı bir kategori olarak değerlendirmek için bazı sebepler sunmuştur. Bu sebepler şöyle sıralanabilir:

(a) Sınır öncesi bakış, görünüşsel bir kategoridir. Yaklaşma da gerçekleşecek olan fiil durumundan hemen önceki bir zamanla ilgili fazı içerdiği için görünüşsel bir alana atfedilmelidir. Ancak yalnızca görünüşle sınırlanmaz. Yaklaşmanın içerdiği alt alanlar, görünüşsel alanın parçası olarak vukuu yakın olma (imminence); zamansal alanın parçası olarak olmuşluk (pastness); kiplik alanın parçası olarak karşıolgusallık (counter-factuality)’tır. Bu nedenle yaklaşma görünüş, zaman ve kipliğin kesiştiği noktaya yerleşmektedir.

(b) Sınır öncesi bakış, hem geçmiş hem geçmiş dışı bağlamda kullanılabilirken yaklaşma, tipik olarak yalnız geçmiş bağlamda kullanılabilir.

(c) Sınır öncesi bakış, eylemin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair bir varsayım içermezken yaklaşma, eylemin gerçekleşmediğini belirtir (2001: 92-102).

Yaklaşma, Kuteva’nın da belirttiği gibi sınır öncesi bakıştan farklıdır ancak onu gerektiren/içeren bir kategoridir. Çünkü yaklaşmanın gerçekleşmesinde iki işlevin yerine getirilmesi söz konusudur. İlk işlev “x-mAK üzere” anlamının sunulmasıdır, yani eylemin başlangıçta veya sonda olan kritik sınırının aşılmasına çok az kaldığının ifade edilmesidir. Bu işlev, sınırın hemen öncesindeki kesite bir bakış gerektirmektedir. Bu da sınır öncesi bakışla ilgilidir. Yaklaşmadaki sınır öncesi bakış içeriği, araştırmacıların yaklaşma ile yalnız sınır öncesi bakış bildiren ifadeleri karıştırmalarına neden olmuştur. Tanç, Osmaniye ili ağzında *ol-* fiilinin yaklaşıma dair kullanımını açıklarken böyle bir tavır sergilemiştir.

“Oğlum köye *vardık olduk*, orada dinleniriz, gaygılanma (Osmaniye). / Oğlum köye *ulaşayazdık (ulaşmak üzereyiz)*, orada dinleniriz, endişelenme (TTü.).

“Amcamgıl yemeklerini *yediler oldular*, çayı hazırlaın abla (Osmaniye). / Amcamgıl yemeklerini *yiye yazdılar (yemek üzereler)*, çayı hazırlayın abla (TTü.).” (Tanç 2004: 125-126).

Yaklaşmayla gerçekleşen ikinci işlev ise bu sınıra ulaşılmadığının kesin olarak belirtilmesidir, yani “x-mAdI” anlamının sunulmasıdır. Her iki işlevi bir arada gerçekleştirmek için -her iki işlevi de tek başına karşılayan -(y)A yaz- yapısı hariç- ayrı işlemciler beraber çalışmaktadır. İlk işlev için sınır öncesi bakış işaretleyicileri gerekmektedir. İkincisi içinse olayın gerçekleşmediğine işaret edecek geçmiş zaman işaretleyicilerine, “neredeysse, az kalsın” gibi zarflara ve bunların birlikte oluşturduğu bağlama ihtiyaç vardır. Fiillerin kılımlarının da yaklaşmanın oluşmasında etkili olduğu aşikârdır. Aşağıdaki örneklerle yaklaşmanın sınır öncesi bakış içeriği ve işleyiş daha iyi anlaşılacaktır. (1)’de kılımların önemi, diğerlerinde bağlamın ve diğer işaretleyicilerin fonksiyonu gösterilmeye çalışılmıştır.

(1a) Okuyordu.

(1b) Ölüyordu.

Yukarıdaki örneklerde her iki eyleme de -(I)yor görünüş işlemcisi gelmiştir. *oku-* fiili sınır vurgulamadığı için -(I)yor eki, sınırlar arası bir bakış sunmaktadır. *Öl-* fiili ise son sınır vurgulayan fiil olduğu için -(I)yor, sınır öncesi bakış sunmaktadır.

(2a) *Neredeysse/az kalsın/ az daha* ölüyordu.

(2b) *Dedemin yanına gittim, yataktaydı.* Ölüyordu.

Yukarıdaki örneklerin her ikisinde de -(I)yor eki kullanılmakta ve -(I)yor eki, sınır öncesi bakış işaretlemektedir. Ancak ilkinde “neredeysse, az kalsın, az daha” zarflarıyla sınıra ulaşılmadığı vurgulanmaktadır. Böylece “yaklaşma” kategorisi oluşmaktadır. İkincisinde ise sınıra ulaşılmadığı ile ilgili bir veri yer almamaktadır. Bu verinin yokluğu sınıra doğru doğal ilerleyişin devam ettiğini göstermektedir. Böylece “yaklaşma” kategorisi söz konusu olmamaktadır. Aynı işleyiş, başka işaretleyicilerle de örneklenebilir.

(3a) Sınırı geçmemize *ramak kalmıştı. Sakince ilerliyorduk.*

(3b) Sınırı geçmemize *ramak kalmıştı. Ama yakalandık.*

(4a) Babasını *az sonra görecekti.*

(4b) Babası *az kalsın görecekti.*

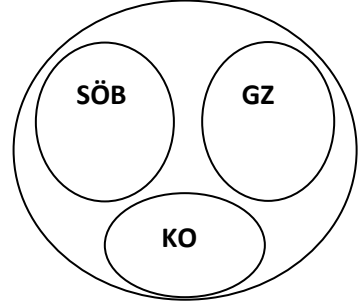
(5a) Golü *attı atacaktı.*

(5b) Golü *attı atacaktı, maç bitti.*

3a; 4a; 5a

Sınır Öncesi Bakış

3b; 4b; 5b

Yaklaşma²⁰

Türkçeye dair son dönem çalışmalarında, yaklaşmanın “sınır öncesi bakış” içeriğinin göz ardı edilerek bir kılınış kategorisi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunda yaklaşmanın önemli işaretleyicisi *-(y)A yaz-* yapısının kılınış işlemcisi olarak görülmesinin etkisi büyüktür. Gökçe (2013: 158), *-(y)Ayaz'*ın bir kılınış işlemcisi olduğunu söylerken; Korkmaz (2007: 811), bu yapıyla kurulan birleşiklerin de fiilin kılınış kategorisini temsil ettiğini belirtmektedir. Aslan Demir (2013: 72) yapıyı, “görünüş, kiplik, zaman vb. birden fazla kategoriye aynı anda ilgilendiren ve dilbilim yazınında ‘avertive’ olarak adlandırılan bir biçimbirim” olarak tanımlamasına rağmen, kılınış değiştiren bir işlemci şeklinde de değerlendirmektedir. Ona göre bu biçimbirim, eylemin gerçekleşmiş sayılması için ulaşılması/aşılması gereken kritik sınıra dair okumaları

²⁰ KO (karşıolgusallık); dilek, duygu, olasılık, hüküm, görüş, gereklilik veya (henüz) gerçekleşmemiş bir eylem gibi çeşitli gerçekleşmemiş durumları ifade eden bir kiplik çeşididir.

engelleyerek ulaşılmadığını bildirir. Bu şekilde, kritik sınıra ulaşılabilmek görünümünün yokluğunu belirterek fiillerin sınır vurgulamasını ortadan kaldıran “olumsuzluk” kategorisiyle benzer bir işleyişe sahip olarak düşünülebilir²¹.

Yardımcı fiillerin özellikle tasvir fiil olarak adlandırılanların görünüş mü kılınış mı bildirdiği konusu, literatürde tartışmalıdır (Güney 2008: 127-143). Bu anlamda -(y)A yaz- yapısının kılınış görevi de üzerinde durulmaya muhtaç bir meseledir. Öncelikle -(y)A yaz-’ın kılınış değişikliği²² yapan bir işlemci olduğu görüşü şüpheyle yaklaşılması gereken bir görüştür. Çünkü yapının eklendiği fiilin kılınış değişmemektedir. “Öleyazdım” ve “öldüm” ifadelerinin her ikisinde de *öl-* fiili son sınır vurgulayandır. *Öl-* fiilinin -(y)A yaz- olarak ön sınır vurgulayan olduğu söylenemez. Aynı şekilde (6)’daki örneklerle belirtilmeye çalışıldığı üzere -(y)A yaz-’ın son sınır veya ön sınırları kapatarak sınırları silikleştirdiği ve geldiği fiili sınır vurgulamayana dönüştürdüğü de gözlenmemektedir. Aksine sınırların daha da belirgin hâle geldiği görülmektedir. Neticede yaklaşmanın nüvesi olan “sınıra ulaşmama anlamı”, vurgulanmış bir sınırı gerektirmektedir. Sınır yoksa, sınırı geçmeme fikri de söz konusu olamaz.

(6a) Öleyazdım (Ölmenin *sınırına* yaklaştım ama *sınıra* ulaşmadım ve dolayısıyla da aşmadım.)

²¹ Aslan Demir, Johanson’un olumsuzlukla ilgili fikrine bahsi geçen çalışmada (2013) katılmakla birlikte, daha sonra (2014)’te katılmamaktadır. Burada olumsuzluğun “Türkçede kılınışsal modifikasyona yol açmadığı, basitçe eylemi olumsuzlukla nitelediği ve bu durumun, *görünüş* kategorisi üzerinde etkiler oluşturduğu” görüşünü sunar. Ona göre, olumsuzluk, kritik sınırı “bloke ederek” eylemin kılınışını değiştirmez, yani onu sınır vurgulamayan bir eyleme çevirmez. *Öl-* eylemi, *ölmedi* ifadesinde de son sınır vurgulayandır. Olumsuzluğun yaptığı “basitçe eylemle ilgili kritik sınıra ulaşma görünüşünü olumsuzlamaktır (bkz. 2014: 110-111).” Aslında Aslan Demir’in bu görüşünü olumsuzlukla benzer işleyişe sahip olarak gördüğü -Ayaz- için genişletmemesi ve onu (2014)’te de kılınış işlemcisi olarak adlandırması ilginçtir.

²² Johanson, fiil tabanının kılınışının çeşitli unsurlarla değişebileceğini ayrıntılı olarak ele almıştır. Türkçe literatürde Uğurlu, Bacanlı, Karadoğan gibi araştırmacılarca değinilen kılınış değişikliği görüşü, bir sınır vurgulamayan fiil olan *ye-* üzerinden şöyle örneklenebilir. “Verdiğim iki elmayı *ye-*” cümlesinde *ye-* fiili, son sınır vurgulayan fiil durumuna geçmiştir. Çünkü iki elma yenmeden eylem gerçekleşmiş sayılmaz. (bkz. Johanson 2000; Uğurlu 2003: 128; Karadoğan 2009: 41-67; Bacanlı 2014.) Ancak eklenmelidir ki kılınış değişikliği görüşü, üzerinde ciddi mesai harcanması gereken bir görüş olarak durmaktadır.

(6b) Yakalanayazdım (Yakalanmanın *sınırına* yaklaştım ama *sınıra* ulaşmadım ve dolayısıyla da aşmadım.)

Neticede *-(y)A yaz-* yapısının kılınıştan ziyade görünüşle alakalı olduğu düşünülmektedir. *-(y)A yaz-* eklendiği eylemin sınırına müdahale etmemekte, yerine sınırının hemen öncesi için bir perspektif açmaktadır. Bu da sınır öncesine bakış görevi demektir. Dolayısıyla *-(y)A yaz-* yapısı, eylemin iç evresine dair olan kılınışla değil; o evreleri görünür hâle getiren görünüşle alakalıdır. (7)'de örneklendiği gibi *-(y)A yaz-* yapısıyla kurulan ifadelerin görünüş işlemcileri ile karşılanabilmesi de yapının “kılınış” görevini kuşkulu hâle getiren başka bir işarettir. Yapı, görünüş görevinin yanı sıra bağlama veya diğer unsurların desteğine ihtiyaç duymadan ikinci bir anlam ayırtısıyla sınırların geçilmediği bilgisini de verir. Bu da daha çok kiplikle ilgilidir. Bu anlamda işlemci, yaklaşmanın içerdiği anlamı sunan iki işlevi de gerçekleştirebilen özel bir yapı görünümü sergilemektedir. Yapının sunduğu işlevler de kılınış ile değil, daha çok görünüş ve kiplik ile ilgili işlevlerdir.

(7a) Düşeyazdım.

(7b) (Az kalsın) düşecektim.

(7c) (Neredeyse) düştüm.

(7d) Düşmeme ramak kalmıştı.

(7e) (Neredeyse) düşüyordum²³.

4. Sonuç

Uluslararası literatürde genellikle “proximative” terimiyle karşılanan ve öncülleri olmakla birlikte ilk defa Heine tarafından müstakil bir görünüş değeri olarak incelenen sınır öncesi bakış, eylemin kritik sınırının hemen öncesine yönelen bakış açısıdır. Bu bakış değeri, TTü.’de eklerden sözdizimsel birliklere uzanan çeşitli işaretleyicilerle işaretlenebilmektedir.

²³ *-(y)A yaz-*’ı bir kılınış işlemcisi olarak kabul eden Gökçe de (2013: 161, 163), yapının Özbek ve Tuva Türkçesindeki örneklerini TTü.’ye görünüş işlemcilerinin yardımıyla çevirmiştir: Bütä yastım (Az kalsın boğuluyordum.)/Nomum çädirip alır çatsım (Kitabımı kaybetmek üzereydim)/...tütây berip közümni kör qılâyâzdi (Tüte tüte neredeyse gözümü kör etti.).

Uluslararası literatürde “avertive” olarak isimlendirilen yaklaşma ise görünüş, zaman ve kiplik ile alakalı bir kategoridir. Yaklaşma, kritik sınırın hemen öncesine alakalı olma noktasında sınır öncesi bakış ile kesişmektedir. Bu nedenle yaklaşmaya dair son dönem çalışmaları, birbirine karıştırılan yaklaşma ve sınır öncesi bakışın mukayesesine odaklanmıştır. Bu çalışmada yaklaşmanın sınır öncesi bakıştan farklı olduğu kabul edilmekle birlikte onu içerdiği de savunulmaktadır. Çünkü yaklaşmanın semantiğinde sınırın öncesine bir perspektif açılması zorunludur. Dolayısıyla yaklaşmanın işaretlenebilmesi için öncelikle sınır öncesi bakışın işaretlenmesi gerekmektedir. Nitekim yaklaşmanın kodlanmasında (yaklaşmanın gerektirdiği her iki işlevi de tek başına yapabilen *-(y)A yaz-*’ın kullanıldığı ifadeler dışında), sınır öncesi bakış işaretleyicileri de görev almaktadır. Elbette bu işaretleyiciler, yaklaşmanın semantiğindeki ikinci anlam ayırtısı olan “kritik sınıra ulaşmama/sınırı geçmeme” semantiğini kodlamaya yardım eden başka işaretleyiciler, fiilin kılınışı ve bağlamla birlikte çalışmaktadır.

Türkçede görünüş ve kılınış kategorileri konusunda, Johanson ve onu izleyen araştırmacılar sayesinde büyük aşama kaydedilmiştir. Ancak bu kategoriler, hâlâ çok mesai gerektiren inceleme alanlarıdır. Bu noktada görünüş ve kılınış, açık bir tartışma başlığı olarak düşünülmesi ve tartışma, araştırmacıların yeni fikirleri ve eleştirileriyle ilerlemelidir. Türkçe gibi eklerin birden fazla işlevi yerine getirebildiği dillerde, çalışmaların bu minvalde yürütülmesinde fayda vardır. Bu makale de, açık tartışmaya bir katkı olarak sunulmakta, makalede yer alan görüşlerin Türkçede görünüş ve kılınışın tasviri noktasında yararlı olabileceği düşünülmektedir.

KISALTMALAR

- DLT : Divanü Lûgat-it-Türk
 TTü. : Türkiye Türkçesi
 /A/ : /a/, /e/
 /I/ : /ı/, /i/, /u/, /ü/
 /D/ : /d/, /t/
 /K/ : /k/, /k/
 GZ : Geçmiş zaman
 KO : Karşıolgusallık
 SÖB : Sınır öncesi bakış
 [O1] : Ön sınırı vurgulayan fiillerde birinci evre
 [+ÖS] : Ön sınırı vurgulayanlar
 [+SS] : Son sınırı vurgulayanlar
 [+SV] : Sınır vurgulayanlar
 [-SV] : Sınır vurgulamayanlar

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (1999), *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2005), *Türkçenin Zenginlikleri, İncelikleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKŞEHİRLİ, Soner (2010), “Türkçede Konuşma Zamanı, Olay Zamanı ve Referans Zamanı İlişkileri”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 4, s.15-73.
- ASLAN DEMİR, Sema (2014), *Görünüş Kategorisi: Türkmence Örneği*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ASLAN DEMİR, Sema (2013), “Türkmencede Kılınış İşlemcisi Olarak Art-fiiller”, *Türkbilig*, 26, s. 67-90.
- AYDEMİR, İ. Ahmet (2010), *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- AYDEMİR, Yasemin (2006), *Sözlüksel Görünüş ve Türkçe Eylemlerin Anlambilimsel Sınıflandırması: Sözlükçe-Sözdizim Etkileşimi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BACANLI, Eyüp (2014), *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*, TDK Yayınları, Ankara.
- BENZER, Ahmet (2008), *Fiilde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- COMRIE, Bernard (1976), *Aspect*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Divânû Lugati't-Türk*, (2005), (hızl. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- DOĞAN, Talip (2015), “Mut Yöresi Ağzında “Yaklaşma” Bildiren -DI oldu- ve -(y)IK oluş- Yapıları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 15, S. 1, s. 105-114.
- ERSEN-RASCH, Margarete I. - ONASI, Erdoğan (2015), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dilbilgisi Kitabı*, Papatya Yayıncılık.
- GÖKÇE, Faruk (2007), “Eski Türkçe {-GALIr/-KALIr} Eki Üzerine”, *Türkbilig*, 14, s. 97-115.

- GÖKÇE, Faruk (2013), *Grammerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- GÖKSEL, Aslı - KERSLAKE, Celia (2005), *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge.
- GÜNEY, Fatma Şahan (2008), “Tatar Türkçesinde Bitme ve Tamamlanma Bildiren Birleşik Fiil Yapıları”, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, s. 127-143.
- GÜNŞEN, Ahmet (2011), “Divânû Lugati’t-Türk’te “Yaklaşma” Bildiren Fiiller”, *Turkish Studies*, C. 6, S. 1, s. 235-248.
- HEINE, Bernd (1994), “On the Genesis of Aspect in African Languages: The Proximative”, *In: Proceedings of the Twentieth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: Special Session on Historical Issues in African Linguistics*, Berkeley Linguistics Society 20, s. 35-46.
- JOHANSON, Lars (1971), *Aspekt im Türkischen: Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems*, Uppsala.
- JOHANSON, Lars (1994), “Türkeitürkische Aspektotempora”, Thieroff, Rolf; Ballweg, Joachim (ed.), *Tense Systems in European Languages*, Tübingen, s. 247-266.
- JOHANSON, Lars (1999), “Typological Notes on Aspect and Actionality in Kipchac Turkic”, *Tense-Aspect, Transitivity and Causativity: Essays in Honour of Vladimir Nedjalkov*, Abraham, Werner; Kulikov, Leonid (ed.), John Benjamins, Amsterdam, s. 171-184.
- JOHANSON, Lars (2000), “Viewpoint Operators in European Languages”, Dahl, Östen (ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, Dahl, Östen (ed.), Mouton de Gruyter, Berlin-New York, s. 27-187.
- JOHANSON, Lars (2007), “Aspectotemporal Connectivity in Turkic: Text Construction, Text Subdivision, Discourse Types and Taxis”, Rehbein, Jochen; Hohenstein, Christiane; Pietsch, Lukas (ed.), *Connectivity in Grammar and Discourse*, John Benjamins, Amsterdam, s. 187-198.

- KARADOĞAN, Ahmet (2009), *Türkiye Türkçesinde Kılınış*, Divan Kitap, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- KUTEVA, Tania (2001), *Auxiliation: An Enquiry Into the Nature of Grammaticalization*, Oxford University Press.
- KUTEVA, Tania (2009), "Grammatical Categories and Linguistic Theory: Elaborateness in Grammar", Austin, Peter K.; Bond, Oliver; Charette, Monik; Nathan, David; Sells, Peter (ed.), *Proceedings of the 2nd International Conference "Language Documentation and Linguistic Theory"*, SOAS, London, s. 13-28.
- MENZ, Astrid (2012), "Expressions for Prospective and Avertive in Turkish and Gagauz", Rehbein, Jochen u.a. (ed.), *Proceedings of the 16th International Conference on Turkish Linguistics*, Middle Eastern Technical University, September, s. 18-21.
- NEVSKAYA, Irina (2005), "Typology of Prospective in Turkic Languages", *STUF*, s. 111-123.
- REİCHENBACH, Hans (2011), "The Tenses of Verbs", Meister, Jan C.; Schernus, Wilhelm (ed.), *Time: From Concept to Narrative Construct: A Reader*, Walter de Gruyter, Berlin/Boston, s.1-12.
- RENTZSCH, Julian (2010), "Why Turkic -DI is not [+PAST]", Kappler, Matthias; Kirchner, Mark; Zieme, Peter; Muhamedowa, Raihan (ed.), *Trans-Turkic Studies: Festschrift in Honour of Marcel Erdal*, İstanbul, s. 267-279.
- SMİTH, Carlota S. (1991), *The Parameter of Aspect*, Springer Netherlands, Dordrecht.
- TANÇ, Mustafa (2004), "Osmaniye İli Ağzında ol- (<bol-) Yardımcı Fiilinin Yaklaşma İfade Eden Tasvir Yardımcı Fiili Olarak Kullanımı", *TDAY Belleten*, C. II, s. 123-130.
- TATEVOSOV, Sergej (2002), "The Parameter of Actionality", *Linguistic Typology*, C. 6, S. 3, s. 317-401.
- UĞURLU, Mustafa (2003), "Türkiye Türkçesinde "Bakış" ("Aspektotempora)", *Türkbilig*, 5, s. 124-133.

VENDLER, Zeno (1957), “Verbs and Times”, *The Philosophical Review*, C. 66, S. 2, s. 143-160.

VERKUYL, Henk J. (2002), “Aspectual Composition: Surveying the Ingredients”, *Proceedings of the Utrecht Perspectives on Aspect Conference (December 2001)*, s. 201-219.

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER

AKIN, İlhan (2014), *Bir Devrin Efendisi: Hafız Hasan Şen*, Parşömen, İstanbul.

AKPINAR, Sinan (2009), *Mahşerde Buluştur*, İstanbul.

ALPTEKİN, Halide (2010), *Balkan*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.

<https://books.google.com.tr/books?id=HOrAAgAAQBAJ> (Erişim Tarihi: 04. 04. 2015).

ASLAN, Yusuf (2011), *Fethiye'nin Işıkları*, Cinius Yayınları, İstanbul.

BAHADIROĞLU, Yavuz (2001), *Baskın*, Nesil Yayınları, İstanbul.

<https://books.google.com.tr/books?id=F0gKAWAAQBAJ> (Erişim Tarihi: 15. 05. 2015).

BAYKURT, Fakir (1970), *Yılanların Öcü*, Remzi Kitabevi.

BOZDAĞ, İsmet (1975), *Atatürk ve Eşi Lâtime Hanım*, Kervan Kitapçılık, İstanbul.

EYÜBOĞLU, Bedri Rahmi (1975), *Delifışek*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

GÖRDEBAK, Bahri (2013), *Beyaz Bir Sayfa*, Cinius Yayınları, İstanbul.

GÜZELCE, Asuman (2010), *Elini Kalbime Koy*, Sütun Yayınları, İzmir.

<https://books.google.com.tr/books?id=kLjcAgAAQBAJ> (Erişim tarihi: 04. 04. 2015).

HACIR, Gürkan (2006), *Efe Başvekil: Şükrü Saracoğlu'nun Romanı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

İLERİ, Selim (2007), *İstanbul: Lâle ile Sümbül*, Doğan Kitap, İstanbul.

İLHAN, Attila (2002), *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Yayınları.

- KEMAL, Yaşar (2002), *Tanyeri Horozları*, Adam Yayınları, İstanbul.
- KOCAGÖZ, Samim (1976), *Tartışma*, Okar Yayınları.
- ONARAN, Alim Şerif - VARDAR, Bülent (2005), *20. Yüzyılın Son Beş Yılında Türk Sineması*, Beta, İstanbul.
- ÖZEMRE, Ahmed Yüksel (2007), *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- SENAN, Ali Kemal (2013), *Denizde Şahin Olmak*, Zinde Yayınevi, İstanbul.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati (1969), *Çardaklı Bakıcı*, MEB Yayınları, Ankara.
- ŞULUL, Kasım (2008), *İslâm Düşüncesinde Tarih Tasavvuru Usûlü*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ÜLKEKUL, Cevat (2007), *XVI. Yüzyılın Denizci Bir Bilim Adamı: Yaşamı ve Yapıtlarıyla Piri Reis*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul.
- ÜMİT, Ahmet (2012), *Bab-ı Esrar*, Everest Yayınları, İstanbul.